

Įvairenybės

ARCHEOLOGINIAI DUOMENYS APIE VIEVIO SPAUSTUVĘ

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Tilžės g. 13, LT-91251 Klaipėda
El. paštas: vikivait@takas.lt

Knygotyros mokslui svarbūs artefaktai nėra reti pastarųjų metų Lietuvos archeologinėje medžiagoje. Paskelbti darbai, skirti rašymo reikmenims: vaškuotoms lentelėms ir stiliams, kurių neretai randama XIV a. pabaigos–XV a. paminkluose [8; 9; 10, 99–102]. Ypač reikšmingi šiuo požiūriu Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų archeologiniai kasinėjimai, kurių metu XIV a. pabaigos–XVI a. pradžios kultūrinuose sluoksniuose rasti odiniai maldaknygės viršeliai, dešimtis knygų viršelių kampų apkaustų, metalinių segtuvų (šasagų) ir kitų iki šiol nenustatytos paskirties dirbinių, kurie galėjo puošti valdovo bibliotekos knygas [7, 180–187].

Paminėti atvejai rodo, jog archeologija gali atlikti tam tikrą vaidmenį knygotyroje ir ateityje tokio pobūdžio bendradarbiavimas suteiktų vertingų duomenų Lietuvos kultūros istorijos tyrinėjimams. Vievio spaustuvės, kurios vietą 2007 m. žvalgė archeo-

loginė ekspedicija, vadovaujama straipsnio autoriaus, pavyzdys tai dar kartą patvirtina. Straipsnyje skelbiami naujaisi archeologiniai duomenys ir jais remiantis lokalizuojama Vievio spaustuvės vieta.

VIEVIO SPAUSTUVĖ

Apie 1600 m. kunigaikštis Bogdanas Oginskis pastatė Vievyje stačiatikių cerkvę ir įkūrė vienuolyną, kuris veikė iki 1810 m., kai caro valdžios buvo uždarytas. Istorinės aplinkybės lėmė, jog XVII a. pradžioje iš Vilniaus į Vievį buvo perkelta Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių brolijos vienuolyno spaustuvė. Padedant B. Oginskiui, 1611 m. Vievyje išspausdintas pirmas brolijos leidinys – *Naujasis įstatymas* su eiliuota dedikacija Oginskiams. Tačiau reikšmingiausias Vievio spaustuvės leidinys, be abejonės, yra Meletijaus Smotrickio *Slavų gramatika*, kuri, manoma, galėjo būti pradėta spausdinti Vilniuje 1618 m., o pabaigta 1619 m. Vievyje [14, 501–505].

1619 m. Šv. Dvasios brolijos spaustuvė atgaivino veiklą Vilniuje, nuo tada Vievyje veikusi spaustuvė laikoma jos filialu. Čia leista daugiausia liturginė stačiatikių literatūra, vienas kitas lenkiškas proginis leidinys. Po B. Oginskio mirties 1625 m. spaustuvės veikla apmirė, knygos buvo leidžiamos nereguliariai. Tačiau apie 1633 m. pradėta popieriaus dirbtuvės ir malūno statyba prie Aliosos upelio. Čia pagamintas popierius pirmą kartą Vievio spaustuvėje buvo panaudotas 1637 m. Paskutinis leidinys Vievio spaustuvėje išspausdintas 1646 m. [14, 504].

Rasdami spaustuvės šrifto, prisiminimų apie Vievio spaustuvę išsaugojo apylinkės žmonės: „Buvusios spaustuvės vietoje dažnai randa rusų raidžių“ [5]. Šį faktą per pasakaitas studentams minėdavęs prof. V. Krėvė-Mickevičius [1, 227]. Vilius Užtupas šiuos duomenis laikė tikėtiniais: „Spėjama, kad senoji Vievio spaustuvė stovėjo prie ežero. Mat dar šio amžiaus pradžioje žmonės ežero pakrantėje rasdavo spaustuvinių literų“ [12, 343–344]. Nuomonė, jog šios literos galėjo priklausyti Vievio ežere nuskantintai Napoleono armijos lauko spaustuvei [1, 227; 12, 343–344], labai primena padavimus apie nuskandintus Napoleono turtus. Juo labiau kad 1937 metų liudijime aiškiai kalbama apie *rusų* raidžių radinius [5].

Galimas dalykas, kad Vievio gyventojai yra išsaugoję spaustuvės vietoje rastų literų, tačiau šie radiniai iki šiol mokslui nežinomi.

ARCHEOLOGINIAI DUOMENYS APIE VIEVIO SPAUSTUVĘ

Vievio spaustuvė į archeologų akiratį pirmą kartą pateko 1996 m., tyrinėjant Vievio dvarvietės teritoriją šalia plečiamų Vievio kapinių ir automagistralės Vilnius–Klaipėda. Archeologas Eugenijus Ivanauskas čia rado švininę plokštelę, kurią pavadino šrifto kolonėle, ir rašė, jog tai esąs vertingiausias tyrimų radinys, „kuriuo remiantis galima teigti, kad XVII a. I pusėje Vievyje veikusi Šv. Dvasios stačiatikių brolijos spaustuvė buvo įsikūrusi Oginskių dvare“ [2, 3].

Šis radinys yra saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje neinventorintas. Plokštelė prastos būklės, aptrupėjusi, 2 mm storio, 25 mm ilgio. Tai tikrai su spaustuvės darbu sietinas radinys, tačiau veikiausiai ne šrifto kolonėlė (plokštelė labai siaura, nėra jokių raidės žymių), o vadinamoji tarpinė medžiaga – luitelis tarpams tarp raidžių, žodžių ar eilučių rinkinyje sudaryti arba nepilnomis eilutėms užpildyti [3, 62–63; 4, 363].

1998 m. Vievio dvarvietės teritorijos tyrimai buvo tęsiami, tačiau jokių kitų spaustuvės radinių nerasta [6] ir tai vertė spaustuvės vietos ieškoti kitur.

Visi žinomi žmonių pasakojimai apie literų radinius nurodo ne vietovę prie Vievio kapinių (1996 ir 1998 m. tyrinėjimų rajonas), o Vievio ežero pakrantę. Tą dar kartą patvirtino Balceriškių gyventojos Petrauskienės (Grigonytės) prisiminimai, 2005 m. užrašyti Elektrėnų Literatūros ir meno muziejaus etnologės Onos Šakienės: „Anksčiau pakrantėj rasdavom raidžių iš spaustuvės...“ [11].

1 pav. Vievio vienuolyno vieta
XIX a. antrosios pusės topografiniamė
žemėlapyje (Ф. Монастырь)

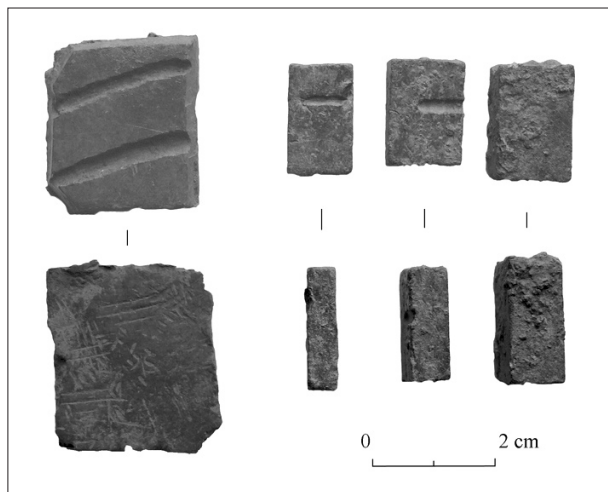
Petrauskų sodyba yra Vievio ežero krante, 1 km į pietryčius nuo Vievio bažnyčios, 0,8 km į pietus nuo kapinių ir 0,3 km ta pačia kryptimi nuo miesto stadiono. Sodybos daržai vakarų kryptimi leidžiasi į ežerą. XIX a. antrosios pusės žemėlapiai šioje vietoje žymi Vienuolyno vardu vadinamą palivarą (Ф. Монастырь) (1 pav.). Greta Petrauskų stovintis Grigonių gyvenamasis namas apie 1942 m. buvo pastatytas ant praeityje veikiausiai dar vienuolyno laikais išmūryto akmenų ir plytų mūro rūsio, kuris pagal paskirtį yra naudojamas iki šiol. Eugenijus Petrauskas saugo įvairių savo sodyboje rastų, XVI–XVIII a. apyvarčio buvusių monetų: sidabrinį Aleksandro pusgrašį, keletą varinių Jono Kazimiero šilingų, Gustavo Adolfo Rygos miesto šilingą ir kai kurias kitas. Dalį numizmatinių ir kitų radinių radėjas jau

anksčiau yra perdavęs Trakų istorijos muziejui. 2007 m. rudenį Elektrėnų savivaldybėje dirbusi Klaipėdos universiteto ir Kaišiadorių muziejaus archeologinė ekspedicija žvalgė nurodytą vietovę [13, 4–7]. Archeologiniai radiniai saugomi Kaišiadorių muziejuje.

Ekspedicijos metu apžiūrint žemės paviršių ir naudojant metalo iešiklį „Shadow X5“ radinių rasta daugiau. Tai žiestų puodų šukės, plokštinių ir puodyninių koklių fragmentai, švininės kulkos, sagos, vinis, kelios XVII–XIX a. monetos. Įvairiais spaudais ornamentuota žiesta (glazūruota ir neglazūruota) keramika yra analogiška 1996 ir 1998 m. rastai Vievio dvarvietės teritorijoje.

Ekspedicijos dalyviams pavyko aptikti ir keturis radinius, sietinus su spaustuvės veikla (2 pav.). Tai geros būklės varinė 26 × 29 mm dydžio, 55 mm storio plokštelė (spaudas) su išgraviruotais dviem lygiagrečiais grioveliais. Nugarinėje pusėje gausu nežymių, matyt, darbinių, įbrėžimų. Radinio šonai atrodo taip, tarsi plokštelė būtų buvusi išlaužta iš didesnio plokštumos masyvo.

Be šios plokštelės, rasti trys patenkinaimos būklės švininiai 10,5 × 18 × 4,5 mm, 12 × 17 × 6 mm ir 13 × 19 × 8 mm dydžio kubeliai. Du iš jų viename iš šonų turi griovelius. Raidžių žymių jų galuose nematyti, tačiau neatmestina, jog tikslesnių duomenų apie šių dirbinių naudojimą bus gauta juos restauruojant. Šiandien tenka manyti, jog kubeliai – tai tarpinė medžiaga, naudota atskiriant eilutėje vieną žodį nuo kito arba užpildant nepilną eilutę.

2 pav. Su spaustuve sietini archeologiniai radiniai: varinė plokštelė (spaudas) ir trys švininiai kubeliai (tarpinė medžiaga). V. Vaitkevičiaus nuotrauka

IŠVADOS

Naujausi duomenys apie Vievio spaustuę rodo, kad šios vietos archeologiniai tyrinėjimai yra nauja ir perspektyvi terpė archeologijos ir knygotyros bendradarbiavimui plėtoti.

Vievio vienuolyne 1611–1646 m. veikusios spaustuės paieškų rajonas yra į pietryčius nuo Vievio, Vievio ežero šiaurės rytų pakrantėje esančiose Balceriškėse. Nurodytoje vietoje rasta spaustuės laikotarpio

keramikos ir monetų. Keturi radiniai: varinė plokštelė (spaudas) ir švininiai kubeliai (spaustuvinio rinkinio tarpinė medžiaga), yra sietini su knygų spausdinimu rankinėmis staklėmis.

Šioje vietoje anksčiau rastas ir privačiai saugomas geros būklės Aleksandro (1492–1506) pusgrašis rodo, kad Vievio vienuolynas ir spaustuė galėjo būti įkurta ankstesnės sodybos ar gyvenvietės vietoje.

NUORODOS

1. ICKEVIČIUS, Augustinas. Vievio seniūnija. Iš *Elektrėnai*. Vilnius, 2006, p. 179–264.
2. IVANAUSKAS, Eugenijus. *Vievio dvarvietės 1996 m. žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų ataskaita*. Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas, f. 1, b. 2657.

3. GUSSMAN, G. *О книге*. Перевод с немецкого В. А. Сеферьянц. Москва, 1982.
4. *Кныготыра*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997.
5. MINKEVIČIUS, V. *Lietuvos žemės vardyno anketa. Balceriškės, Vievio vls., Trakų apskr.*

1937. Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius.

6. POŠKIENĖ, Justina. *Archeologijos tyrinėjimų Vievio (Trakų raj.) dvarvietėje (AR 1182) 1998 m. ataskaita*. Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas, f. 1, b. 3080.

7. STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje–XVI a. pradžioje*. Vilnius, 2007. 304 p. ISBN 978-9955-699-88-0.

8. SVETIKAS, Eugenijus. Kauliniai stiliai – vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų amžių rašikliai Lietuvoje. *Lituanistica*, 1998, nr. 3, p. 21–42.

9. SVETIKAS, Eugenijus. Lietuvoje aptikti vaškuotų lentelių pėdsakai. *Lituanistica*, 1999, nr. 3, p. 45–77.

10. SVETIKAS, Eugenijus. *Alytaus kapiynas: christianizacijos šaltiniai*. Vilnius, 2003. 444 p. ISBN 9986-23-112-4.

11. ŠAKIENĖ, Ona. *Ar meni tų ažerų?: tautosakos rinktinė*. Kaunas, 2008 (spausdoje).

12. UŽTUPAS, Vilius. *Lietuvos spaustuvis, 1522–1997*. Vilnius, 1998. 607 p. ISBN 9986-425-44-1.

13. VAITKEVIČIUS, Vyktintas. *Archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų Elektrėnų savivaldybėje 2007 metais ataskaita*. Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas, f. 1 (neinventorinta).

14. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius, 1979. 568 p.

Įteikta 2008 m. gegužės mėn.